

تأثیر طراحی کلاس بر خردسالان و کودکان نوپا

پریسا حبیبی

کارشناس ارشد آموزش و پرورش پیش از دبستان

دوره ۴۴
شماره ۱
پاییز ۱۳۸۹

را بلند کرد و وسط کلاس گذاشت. بلافاصله هشت تا از بچه‌ها دور جین و سبدها حلقه زدند. چون بچه‌ها عاشق ساختن‌اند. هنوز یک دقیقه نگذشته بود که یکی از آن‌ها سازه‌ی بچه دیگری را از دستش چنگ زد.

کلید واژه‌ها: فضای خصوصی، فضای نیمه خصوصی، تحرک، اکتشافات خود محور.

جین، مربی کلاس کودکان نوپا، سبدهای لگو (سازه‌های مکعبی)

گریزگاه به آن‌ها فرصت می‌دهند تا ضمن جدا شدن از سایر کودکان، برای لحظاتی آنان را تماشا کنند، با مربی خود خلوت کنند، آرام شوند و به تجدید نیرو و تخلیه هیجان‌های خود بپردازند.

تجهیزاتی برای تحرک

- ما نیم ساعت دیگر به فضای بیرون کلاس می‌رویم و شما می‌توانید بدوید. اما تا آن موقع می‌شود به فعالیت‌های دیگر مثل نقاشی، خمیربازی، آب‌بازی درون حوضچه‌های پلاستیکی و... مشغول شد.

اینها جملاتی هستند که اگر به کودکان چهار یا پنج ساله گفته شوند، اکثر بچه‌ها، آن‌ها را می‌پذیرند. اما کودک نوپا (مثلاً کودک ۱۸ ماهه) نمی‌تواند چنین محدودیتی را درک کند. او می‌خواهد ببرد «همین حالا» سر بخورد «همین حالا» و غلت بزند «همین حالا». حقیقت این است که مؤلفه‌های حرکتی و هیجانی در کودکان به یکدیگر زنجیر شده‌اند. وقتی کودکی توانایی چهار دست و پا رفتن یا حرکت کردن و پریدن را پیدا می‌کند، بر این عمل متمرکز می‌شود و هر روز آن را تکرار می‌کند. با انجام چنین کارهایی کودکان احساس می‌کنند که توانا و لایق هستند، می‌توانند از عهده کارها برآیند و بر اوضاع و شرایط محیط مسلط شوند.

بالا رفتن و پایین آمدن از روی یک بلندی نیز از جمله مهارت‌های حرکتی است که کودکان آن را دوست دارند و اگر مکان یا وسیله مناسبی برای این امر نیابند، از روی میز، صندلی و یا قفسه بالا می‌روند و پایین می‌آیند. از آن‌جا که این وسایل مناسب چنین حرکاتی نیستند، طبیعی است که مربیان کودکان را از این کار منع کنند. اما پیامی که هر کودک از این هشدار مربی دریافت می‌کند آن است که آن‌چه او انجام می‌دهد، درست نیست و این امر به دور شدن کودکان از «اکتشافات خود محور» آنان می‌انجامد. به منظور جلوگیری از این اتفاق، محیط درونی هر مرکز باید از نیاز کودکان به حرکت (پریدن، دویدن، بالا و پایین رفتن، سر خوردن) حمایت کند. سرسره‌های کوچک، پله‌های مفروش، ننوها و صندلی‌های گهواره‌ای، سکوه‌های پرش و تخته‌های تعادلی که متناسب با سن کودکان باشند، از جمله وسایلی هستند که به برآوردن نیازهای حرکتی کودکان کمک می‌کنند.

در حالی که کودکان بزرگ‌تر در حال سرخوردن یا حرکت روی تخته‌های تعادلی‌اند، پله‌های مفروش فضایی امن برای کودکان کوچک‌تر است و به افزایش مهارت‌های حرکتی آنها کمک می‌کند. این منطقه می‌تواند مکانی برای نشستن مربیان نیز باشد تا آن‌ها بتوانند کودکان را مشاهده و با آنان تعامل بهتری داشته باشند. اما همین وسایل که می‌تواند برای رشد فردی کودکان مفید باشند، گاه سبب مشاجره و درگیری می‌شوند. به منظور جلوگیری از این وقایع، باید از وسایلی استفاده کرد که در هر زمان گنجایش بیش از یک کودک را داشته باشند و ضمن کاهش مدت زمان انتظار برای استفاده از آن‌ها، شرایط را برای تعامل مثبت هم‌سن‌وسالان فراهم کند. برای مثال،

در حالی که جین از این دو می‌خواست که مؤدب باشند، اتفاقی مشابه بین دو کودک دیگر رخ داد. مشاجره‌ی آن‌ها هم‌چنان ادامه داشت که به یک‌باره پسر بچه‌ای که می‌دوید، به چیزی که کودکی دیگر با علاقه و دقت زیاد مشغول ساخت آن بود برخورد کرد و...

نقش محیط فیزیکی مراکز نگهداری کودکان، تأثیر زیادی بر کودکان، مربیان و تعامل بین آن‌ها دارد. به این سبب و با توجه به این که «کاوش و اکتشاف محیط فیزیکی» بخش اعظم برنامه‌ی کودکان نوپا و خردسالان بر تحرک را به خود اختصاص می‌دهد، طراحی فضای کلاس اهمیت روز افزونی یافته است.

در کلاس‌هایی که از طراحی و فضا سازی هدفمند و تأثیر گذار بر رشد جانبی کودکان برخوردار نیستند، بچه‌ها یا سرگردانند و یا تنها به فعالیت‌های «معلم محور» مشغول‌اند. در این کلاس‌ها، «کاوش و جست‌وجوگری خودمحور کودکان» و «بازی‌های متمرکز» آنان کاهش می‌یابد و به دلیل مشغول نبودن کودکان به طور مناسب، بروز رفتار پرخاشگرانه در آن‌ها زیاد می‌شود. در چنین محیط‌هایی که بر اساس تأمین نیازهای رشدی خردسالان و کودکان طراحی نشده است، مربیان دائماً در حال گفتن «نه» به کودکان‌اند و به جای تسهیل و برآوردن نیازهای فردی و گروهی آنان، با کنترل رفتار کودکان، نقش یک نگهبان و یا پلیس را ایفا می‌کنند. در مقابل، کلاسی که از طراحی محیطی مناسبی برخوردار است، از لحاظ زیبایی شناختی جذابیت دارد و در کودکان این احساس را ایجاد می‌کند که آن‌ها در فضایی جداگانه‌اند و می‌توانند در این محدوده‌ی تعریف شده، با امنیت خاطر بدون آن‌که نگران خرابی یا مثلاً لگدمال شدن آن‌چه ساخته‌اند باشند، مشغول کار خود شوند. ضمن آن‌که مربیان هم می‌توانند به آسانی بر این محل‌ها نظارت کنند. هم‌چنین فضاهای خالی حاصل از تورفتگی‌های دیوارها و یا کاناپه‌ای که در حاشیه‌ی کلاس قرار داده می‌شود نیز، می‌توانند فضاهایی فعال و متناسب با سن کودکان ایجاد کنند. این در حالی است که مرکز کلاس به عنوان یک فضای قابل انعطاف برای حرکت کودکان و بزرگ‌سالان باز است و می‌تواند بر اساس مشاهدات مربیان از علاقت کودکان در صورت لزوم تغییر یابد.

فضای خصوصی یا نیمه خصوصی

بررسی‌ها نشان داده‌اند که بسیاری از پرخاشگری‌های کودکان به دلیل تنش و فشار حاصل از حضور آنان در گروه‌های بزرگ (چند ساعت در روز و چند روز در هفته) است. بنابراین، اگر گروه بزرگ بچه‌ها را به چند گروه کوچک تبدیل کنیم، از این تنش و در نتیجه از پرخاشگری آنان کاسته می‌شود. وجود فضاهای خصوصی یا نیمه خصوصی در کلاس نیز می‌تواند به این امر کمک کند. درست کردن یک تونل (دالان) در کلاس، استفاده از اتاقک‌های پیش ساخته‌ی مفروش با درهای جداگانه، فضای زیر شیروانی و یا پله‌های سیار دارای حصار در گوشه‌ی کلاس، از جمله‌ی این فضاها هستند. چنین فضاهایی، هم از اکتشافات حرکتی کودکان حمایت می‌کنند و هم به‌عنوان یک

برای رنگ کلاس‌ها نیز بهتر است از رنگ‌های روشن که احساسات کودکان را تحریک می‌کنند، استفاده کرد. در انتخاب عکس‌هایی که به دیوار زده می‌شود نیز باید دقت کرد که زمینه‌ی تیره و گرم داشته باشند تا به تشخیص موضوع از زمینه و ایجاد تمرکز بیشتر در کودکان کمک کنند

دست‌شویی

دست‌شویی‌ها باید به اندازه‌ی کودکان تعبیه شوند و تعدادشان نیز متناسب با کودکان باشد تا مدت زمان انتظار برای کودکان را کاهش دهد و به تعاملات اولیه‌ی اجتماعی درست منجر شود.

پنجره

کودکان عاشق نگاه کردن هستند. بنابراین اندازه‌ی پنجره‌ها باید به گونه‌ای باشد که آن‌ها بتوانند با محیط بیرون ارتباط چشمی برقرار کنند؛ ضمن آن‌که از نور طبیعی خورشید نیز بهره‌مند شوند.

نور

نور ضعیف و یا شدید تأثیر نامطلوبی بر چشم‌ها و کل محیط دارد. نور مناسب نوری است که فضا را به محیط خانه شبیه کند. بنابراین، استفاده از لوسترهای سبک، چراغ‌های چند شاخه‌ای، نورهای غیرمستقیم مانند چراغ‌های دیوار کوب و نورهایی که از کنج‌ها می‌تابند انتخاب‌های مناسبی هستند. اما لامپ فلورسنت که فضای بازی و شاد را به محیط اداره یا بیمارستان تبدیل می‌کنند، انتخاب خوبی محسوب نمی‌شود. استفاده از سوئیچ‌های دایمر که نور را طبق روشنایی مورد نیاز در اوقات و فعالیت‌های متفاوت، کم یا زیاد می‌کند نیز توصیه می‌شود.

تهویه

در محیطی که از طراحی خوبی برخوردار است، تهویه به سهولت تأمین می‌شود. این تهویه‌ها شامل تهویه‌ی مرکزی (که به جای چرخش در آوردن هوا، بیشتر از هوای تازه استفاده می‌کند)، تهویه‌ی طبیعی یا مکانیکی مثل باز کردن پنجره و نورگیر سقفی و استفاده از پنکه است.

خلاصه و نتیجه‌گیری

فضایی مناسب و مطلوب است که بتواند:

- از رشد فردی و اجتماعی کودکان حمایت کند و به نیازهای آنان پاسخ دهد.
- مانع سرگردانی و یا تمرکز بیش از اندازه بر فعالیت‌های معلم‌محور شود و از خشونت و پرخاشگری بکاهد.
- سبب تشویق اکتشاف، بازی‌های متمرکز و همکاری و تشریک مساعی شود.
- فرصتی برای انتخاب در اختیار کودکان قرار دهد و از یادگیری خود محور آنان حمایت کند.

سرسره یا پله‌ها باید از پهنای کافی برخوردار باشند. نانو نیز به صندلی گهواره‌ای ترجیح دارد. زیرا در هر لحظه می‌تواند بیش از یک کودک را در خود جای دهد، فضایی روی زمین اشغال نمی‌کند و هر وقت لازم باشد می‌توان آن را به سرعت جمع کرد و در انبار گذاشت.

اندازه‌ی گروه کودکان و کلاس‌ها

خردسالان باید در گروه‌های ۶ تا ۸ نفره و کودکان نوپا در گروه‌های ۱۲-۸ نفره (در فضای کافی و مناسب) مورد مراقبت قرار گیرند. اگر کلاس خیلی کوچک باشد و یا گروه‌های بچه‌ها بزرگ باشد، احتمال بیمار شدن کودکان و شیوع بیماری بیشتر است. ضمن آن‌که همکاری آن‌ها کمتر و شلوغی، سرگردانی و پرخاشگری بیشتر است. برای گروه‌های ۶ نفره، کلاس حداقل باید ۳۵۰ فوت مربع فضای قابل استفاده داشته باشد و برای گروه‌های بالای ۶ نفر، به ازای هر کودک ۵۰ فوت (حدود ۱۵ متر) فضای قابل استفاده باید تدارک دیده شود. توجه کنیم که فضای قابل استفاده شامل دست‌شویی، آشپزخانه، محل خواب، محل تعویض پوشک و یا انبار نمی‌شود.

کف کلاس نیز از اهمیت زیادی برخوردار است، چون درصد زیادی از اوقات کودکان روی آن می‌گذرد. به استثنای ورودی، منطقه‌ی تعویض پوشک و دست‌شویی، مکان غذاخوری و محل فعالیت‌هایی مثل نقاشی یا آب‌بازی، بقیه قسمت‌ها بهتر است با موکت به رنگ طبیعی، کم‌پرز و با خاصیت ضد میکروبی که از رشد قارچ‌ها و باکتری جلوگیری می‌کند، پوشانده شود. استفاده از بالش‌های جاذب و قابل شست‌وشو، قفسه‌ی اسباب‌بازی چوبی با حفاظ ایمن، آینه‌هایی با قاب‌های محافظ پلاکسی‌گلاس، استفاده از موجودات زنده مانند ماهی و یا گیاهان در درون کلاس، عکس‌های کودکان و خانواده‌های آنان که با ورقه‌های سلیفون پوشانده شده و درون قاب‌های محافظ قرار گرفته‌اند نیز از جمله وسایلی هستند که باید در کلاس به کار گرفته شوند.

